

SÚ OPODSTATNENÉ OBAVY Z KATASTROFICKÝCH SCENÁROV V NASTUPUJÚCEJ HOSPODÁRSKEJ KRÍZE?

DUŠAN MASÁR

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Slovensko

Abstract in original language:

Predkladaný príspevok má za cieľ poukázať na menej pertraktované súvislosti súčasnej globálnej situácie s poukázaním na kauzalitu fungovania dnešných ekonomických systémov. Už samotné kladenie otázok existenčnej povahy zakladá podozrenie z vyvolávania samoučelnej pozornosti ako to dnes máme možnosť počuť a vidieť všade okolo nás. Ak si položíme otázku, či súčasná celosvetová situácia označovaná tiež ako finančná resp. hospodárska kríza je výsledkom rozpínania „nenásytného“ konzumu, ktorý je súčasťou fungovania trhovej ekonomiky v globálnej ére vývoja spoločnosti, prídeme vo všeobecných úvahách k možným pozitívnym záverom.

Key words in original language:

Finančná kríza, hospodárska kríza, hypotekárna kríza, kríza spotreby a zadĺženia, zlyhanie trhu, zlyhanie štátu, marketingové zavádzanie, hyperinflácia, systém vzdelávania, preferencie v správaní, analýza príčin krízy, východiská z krízy.

Abstract:

The contribution is aimed at pointing out to the less discussed connections in the present global situation focusing on the causes of the operation of today`s economic systems. Pure raising of questions of the existential nature becomes suspicious for attracting attention just for its own sake, as we may hear and see today anywhere around us. When we ask the question whether the present global crisis results from the extension of „a greedy“ consumption which is a part of the operation of the market economy in the global era of the development of the society, then, in general considerations, we may come to potentially positive conclusions.

Key words:

Financial crisis, economic crisis, mortgage crisis, crisis of consumption and indebtedness, market failure, state failure, marketing misleading, hyperinflation, education system, preferences in behaviour, analysis of causes and ways out of the crisis.

Súčasná globálna nelichotivá nielen ekonomická situácia je jednou z príležitostí na zamyslenie sa nad fungovaním reálnych spoločenských systémov v genéze existencie ľudskej civilizácie. V ekonomickej teórii je známa téza, že „volatilita outputu“, resp. cyklické kolísanie v ekonomikách okolo jeho potenciálnej (rovnovážnej) hladiny má negatívny vplyv na dlhodobý ekonomický rast.¹ Otázkou však je ako zabezpečiť udržateľnosť ekonomiky ako celku vo vyvážení fungovania spoločenského systému. Hodnotenie ekonomického (hospodárskeho) cyklu s pohľadom striedajúcich sa fáz je spravidla definované ako proces

---

¹ Silgoner, M.,A., Reitschuler, G., Crespo-Cuaresma, J.: The fiscal smile: The Effectiveness and Limits of Fiscal Stabilizers. IMF Working Paper, WP/03/182, September 2003

opakovane pozorovaných výkyvov agregátnej ekonomickej aktivity. Hospodársky cyklus je kolísaním celkovej výkonnosti ekonomiky v čase. Každý hospodársky cyklus je vo svojom priebehu originálny a líši sa od ostatných svojim časovým priebehom a taktiež intenzitou výkyvov. Jednotlivé fázy ako expanzia, konjunktúra, recesia, depresia, kríza a podobné označenia sú spravidla posudzované na základe výkonnosti ekonomiky (HDP), čo nezodpovedá vždy celkovej vyváženosti resp. makroekonomickej rovnováhe. Ak chceme komplexne postrehnúť kauzalitu fungovania dnešných ekonomických systémov je nevyhnutné nazerať na problematiku širšou optikou. Už samotné kladenie otázok existenčnej povahy zakladá podozrenie z vyvolávania samoučelnej pozornosti ako to dnes máme možnosť počuť a vidieť všade okolo nás. Ak si položíme otázku, či súčasná celosvetová situácia označovaná tiež ako finančná resp. hospodárska kríza je výsledkom rozpínania „nenásytého“ konzumu, ktorý je súčasťou fungovania trhovej ekonomiky v globálnej ére vývoja spoločnosti, prideme k všeobecnému záveru zlyhania nasýteného voľného trhu.

Max Frisch² švajčiarsky spisovateľ, dramatik a architekt svojho času uviedol: „Kríza je produktívny stav. Človek z nej musí odstrániť iba príchuť katastrofy“. Vo svojich dielach vykresľuje situácie súčasného človeka z jeho ťažkosťami a spoločenskými obmedzeniami a tiež vplyv industriálnej a technokratickej civilizácie na náš život. Okrem globálnych ekonomických súvislostí nemožno v súčasnosti obchádzať širšie postavené otázky etického a morálneho úpadku modernej civilizácie. „Ekonomická globalizácia postupuje omnoho rýchlejšie ako politická“.³ Kevin Rudd, predseda austrálskej vlády 11. marca 2009 povedal: „Z času na čas sa v ľudskej histórii vyskytnú javy pripomínajúce zemetrasenie, keď jeden extrém je porazený a nahrádza ho iný“. Vzhľadom na historické skúsenosti je problematické vravieť o kríze kapitalistického systému, ktorý vo svojom vývoji zaznamenal nejednu existenčnú konfrontáciu. Viacerí odborníci pesimistického uvažovania dlhodobo upozorňujú a dávno pred vypuknutím celosvetovej finančnej a hospodárskej krízy upozorňovali na možné riziká ekonomického vývoja navzdory analýzám ratingových spoločností a prognostikov. Tí, ktorí nechápali kam až môže viesť produktivitou nekrytá spotreba, majú to možnosť takpovediac naživo vidieť v reálnej ekonomickej situácii. V čase prepuknutia celosvetového ekonomického úpadku prejavovým prasknutím finančnej a úverovej (najmä hypotekárnej) „bubliny“ na relevantných svetových trhoch, prichádza aj do Európy s plnou silou ekonomická recesia s predpokladom prechodu do depresie a vlečúcej sa krízy. Nie všetky členské štáty EÚ vykazujú rovnakú ekonomickú kondíciu, ale reálny prepád výkonnosti zaznamenávajú všetky bez výnimky. Je pravdepodobné, že svetová ekonomika prejde do depresie. Depresia je pojem v ekonómii teoreticky vymedzený ako dlhšie trvajúce obdobie charakterizované vysokou nezamestnanosťou, nízkym objemom produktu a investícií, oslabenou dôverou v podnikanie, klesajúcimi cenami a početnými bankrotmi podnikov.⁴ Po nej ak nenastane oživenie prichádza kríza. Z takto teoreticky postavených východísk pojmového a kauzálneho modelu môžeme dedukovať ďalší vývoj. Správnosť tohto druhu predikcie má spoločenskú povahu t.j. je podmienená spoločenským vývojom, preto nedokážeme presne určovať závery.

---

2 Max Frisch - * 15. máj 1911 v Zürichu, † 4. apríla 1991 v Zürichu

3 Heywood, A.: Politologie. Eurolex Bohemia, Praha 2004

4 Samuelson, P. A. – Nordhaus, W. D.: Ekonómia 2. Danubiaprint, Bratislava 1992, s. 520

Sme svedkami toho ako sa politici a médiá predhávajú v predpovedaní dĺžky trvania hospodárskej krízy, ktorá defakto ešte ani nenastala. Prepad ekonomiky je už nespochybniteľný, používajú sa nové pojmy ako napríklad toxické aktíva, hľadajú sa efektívne riešenia na zvrátenie stavu. Podľa pesimistického scenára môže kríza trvať desať i viac rokov, optimistické predpovede vravia o skorom zvrate v časovom horizonte dvoch rokov. Predmetom ďalších polemík je vymedzenie okruhu problémov spadajúcich pod označenie kríza a ich riešenie. V zhoršujúcej sa ekonomickej situácii nateraz môžeme konštatovať, že mnohé firmy a domácnosti zaznamenávajú existenčné problémy, firmy v otvorených ekonomikách najmä z dôvodu poklesu zahraničného dopytu, domácnosti pri strate zamestnania svojich členov resp. zadĺženia. V súvislosti s týmito skutočnosťami sa skloňujú označenia finančná kríza, hospodárska kríza, alebo tiež kríza spotreby a zadĺženia. V takejto situácii sa doporučujú preferencie v správaní trhových subjektov smerujúce k zbaveniu sa možných dlžôb, vylúčenia resp. obmedzenia financovania z úverov, pretože s nástupom krízy môžu začať prudko stúpať úroky. Hypotéky vzhľadom na ich špecifickú formu záväzku nie je možné univerzálne posudzovať, ale v budúcnosti sa očakávajú problémy s ich splácaním aj u nás. Faktory, ktoré je potrebné vziať do úvahy sú výška hypotéky (istina), doba splácania, fixácia úrokovej miery, stabilita zamestnania, charakter vlastnenej nehnuteľnosti a perspektíva vývoja jej ceny. Ceny nehnuteľností vo všeobecnosti klesajú v závislosti od nasýtenia trhu. Je potrebné posudzovať počet vlastnených nehnuteľností (prevádzkové náklady), ich investičný účel obstarania. Rozdiel medzi bývaním a prenájmom. Je vhodné hotovostné peniaze uložiť do zodpovedajúcich aktív, ktoré si zachovávajú svoju hodnotu. Z historického hľadiska je takým prostriedkom zlato, drahokamy, alebo pôda resp. kvalitné úžitkové nehnuteľnosti. Osobitne treba vyzdvihnúť poľnohospodársky potenciál pôdy na ktorý sa zabúda. To, že nás v skutočnosti živý pôda nie je klišé!

Ak by nastal inflačný scenár s prechodom do hyperinflácie, bude táto skutočnosť pre ekonomiky deštruktívna. Do ekonomik sa „pumpujú“ ozdravné prostriedky na oživenie, kde nikto nevie zaručiť ich použitie v podobe rezerv a prostriedku stabilizácie. Ak sa použijú na neproduktívnu spotrebu v snahe oddialenia kolapsu menových systémov, dôchodkových systémov, verejných rozpočtov atď., hyperinflácia bude zákonitá. Jej vyvolanie môže paralelne podporiť nedostatočný objem výroby a poskytovania výrobných služieb i samotná vysoká nedobrovoľná nezamestnanosť. V období hyperinflácie peniaze strácajú funkciu vyjadrenia miery hodnoty. Vzniká bludný kruh, kedy banky zvyšujú úrokové miery pri poskytovaní úverov a tým bránia investovaniu reálnych podnikateľských zámerov, zamestnancom prudko klesá reálna mzda. V strednodobej perspektíve hrozí hyperinflácia navyše podporená opätovným nárastom cien tzv. energonosičov, najmä ropy. Rozbehnuté resp. urýchľované snahy o budovanie ďalších ropovodov, plynovodov na jednej strane môžu diverzifikovať čiastočne riziko jednostrannej závislosti, ale tieto nemalé investície budú zaťažené dlhodobou návratnosťou. Nákladová inflácia t.j. nárast cien vstupov reálne hrozí za predpokladu, že sa nenájdu riešenia na zamedzenie hospodárskeho poklesu. Dopytová inflácia, ktorej čelí ekonomika v čase hospodárskeho boomu prehriatej ekonomiky je už minulosťou, momentálne sme svedkami celkovej miernej deflácie. Môžeme použiť prirovnanie ticha pred búrkou. V priebehu roka 2008 bola cena ropy na úrovni 150,- USD za barel, na prelome rokov 2008/2009 poklesla na približne 40,- USD za barel.⁵ Po dočasnom poklese ceny ropy nastane s veľmi veľkou pravdepodobnosťou jej opätovný rast, čo spôsobí tzv. ponukovú infláciu, teda infláciu zapríčinenú rastúcimi cenami vstupov. Svetová

---

⁵ <http://econoir.blogspot.com/2008/11/predpovede-experti-cena-ropy.html>

ekonomika prišla k zlomovému bodu kedy nezadržateľne ubúda strategických zdrojov, ďalšie výdaje na zvýšenie ťažby prevyšujú ich samotnú hodnotu. Stratégie hľadania alternatívnych zdrojov resp. obnoviteľných v koncepciách enviromentálneho udržateľného rastu postaveného na kvalitnom životnom prostredí doteraz nepriniesli zásadný obrat. Alternatívne resp. obnoviteľné zdroje by mohli priniesť nové impulzy do ekonomiky.⁶ Ďalšou reálne existujúcou hrozbou je ohrozenie menovej stability hlavných svetových mien. Americký dolár priebežne oslabuje⁷ bude možno nahradený novou americkou menou. Jeden z názorov je, že jeho aktuálny pád zažehnali strategické rezervy Číny v tejto mene. Menová stabilita v eurozóne a zvyšnej časti EÚ môže byť strednodobo ohrozená politickými nezhodami medzi členskými krajinami (napr. v ratifikácii Lissabonskej zmluvy). Rozpory na úrovni celej EÚ sú najmä medzi tzv. starými a novými členmi. Nevôlu tzv. nových členov vyvoláva snaha o protekcionizmus a snaha kategorizovať krajiny podľa geografického princípu.⁸ Pôvodné členské štáty zase s averziou vidia odliv kapitálu z ich ekonomík. Nie všetky krajiny bývalého východného bloku vykazujú rovnaké ekonomické výsledky resp. nie sú v rovnakej ekonomickej situácii (kondícii). V zozname najväčších hrozieb očakávaného vývoja je vysoká nedobrovoľná nezamestnanosť (týka sa všetkých krajín) t.j. ak celkový dopyt po práci je nižší, než celková ponuka práce.⁹ Predstavuje nepochybne najväčší sociálny problém a v relatívne krátkom čase môže dosiahnuť celoeurópsku úroveň až 15%. Európska únia evidovala v marci 2009 mieru nezamestnanosti 8,3 %.¹⁰ Finančný sektor ako základný pilier tovarovo-peňažnej ekonomiky vykazuje rozdielnú stabilitu v jednotlivých ekonomikách. Slovenský a český má našťastie relatívne dobrú kondíciu vzhľadom na skutočnosť nepoužívania sofistikovaných praktík investovania na rozdiel od zahraničia.

Verejná a štátna správa t.j. vládne inštitúcie, samospráva, školstvo, zdravotníctvo, kultúra, obrana musia nevyhnutne v čase poklesu príjmov do štátneho rozpočtu šetriť. Myslím si ako mnohí iní, že striktno diferencovaným spôsobom nie podľa priorít politických, ale funkčných (zmysluplných). Osobitnou kapitolou je zdravotná starostlivosť. Jej kvalita je neuralgickým bodom poskytovania verejných služieb kontinuálne, môžeme očakávať ďalšie zhoršenie už aj tak katastrofálnej situácie. Systém inštitucionálneho vzdelávania na všetkých stupňoch mimo úvah nastupujúcej krízy zaznamenáva priebežný pokles úrovne vzdelávania. V tomto zmysle je namieste otvorene vraviť o zlyhaní štátu a jeho garantovaní kvalifikačnej úrovne absolventov. S premisou, že investície do vzdelania sú skutočnou hodnotou nemožno nesúhlasit'. Či je financované plne z verejných zdrojov, alebo v participácii so súkromným financovaním je v podstate jedno, musí však ísť o kvalitné vzdelanie, nie iba formálne nadobudnutú kvalifikáciu získaním maturitného vysvedčenia či vysokoškolského diplomu. Príslušné inštitúcie si „zakrývajú oči“ pred devalvovaním úrovne vzdelania na verejných školách, o súkromných ani nehovoriac. Jedno z východísk z krízy a možných riešení nastolenia udržateľného rastu je toľko pertraktovaná poznatková spoločnosť v ére tzv.

---

⁶ <http://www.surf.sk/priemysel-vyroba/energetika/alternativne-zdroje-energie/>

⁷ <http://www.vasaeuropa.sk/index.php?i=1051>

⁸ <http://www.euractiv.sk/ekonomika-a-euro/clanok/eu-unia-nechce-protekcionizmus-ale-pravidla-jednotneho-trhu>

⁹ Lisý, J. a kol.: *Ekonomía*. Iura Edition 1998, s. 387

¹⁰ <http://www.topky.sk/cl/7/452050/>

infoveku. Dlhodobé podceňovanie úrovne inštitucionálneho vzdelávania v školách je dnes jednou z príčin krízového stavu v spoločnosti neefektívnym mýňaním verejných prostriedkov na jednej strane a nárastom štrukturálnej nezamestnanosti na strane druhej. „V zhode s princípmi inštitucionálnej autonómie základná zodpovednosť za zabezpečenie kvality vo vysokom školstve leží na každej inštitúcii a to je základ pre skutočnú zodpovednosť vysokoškolského systému v rámci národného systému pre zabezpečenie kvality“.¹¹ V Slovenskej republike si zamieňame pojem rastu vzdelanostnej úrovne s rastom počtu škôl a ich absolventov (cca 90 vysokoškolských fakúlt, cca 9000 akreditovaných študijných odborov atď.). Dopyt na trhu práce po vysokoškolsky „kvalifikovaných“ odborníkoch - ekonómoch, právnikoch, pedagogicko-sociálnych pracovníkoch a ďalších expertoch v spoločenských vedách už dávno neexistuje v zodpovedajúcom limite ich neproduktívnej funkcie zabezpečenia efektívneho fungovania ekonomiky. Nenahovárajte si, že tieto profesie v aktuálnych počtoch absolventov sú pre ekonomiku potrebné! Nevytvárajú produktívnu hodnotu, ale v zodpovedajúcej miere predpoklady produktívneho fungovania hospodárstva. Tvorí takpovediac „servis“ a ich význam vo fungujúcej ekonomike je hlavne pri zvyšovaní efektivity systému. V čase hospodárskej krízy sa v plnej sile ukazuje ako sú uvedené profesie nadbytočné a v tomto zmysle verejné zdroje plytvané. Za kvalifikácie s dlhodobou perspektívou môžeme považovať hlavne exaktných odborníkov a technických inžinierov. Samozrejme za predpokladu, že ich vedomostná úroveň nie je fiktívna a iba deklarovaná certifikátom vzdelania.

Na záver uvádzam analýzu príčin krízy a možných východísk, ktoré považujem za kľúčové. Za jednu z hlavných príčin súčasnej situácie považujem odklon od reálnej ekonomiky smerom k špekulatívnej finančnej ekonomike kde spotreba nie je reálne krytá produktivitou. Závery niektorých liberálnych ekonómov o skorom „ozdravení“ ekonomiky postavené na základných poučkách samoregulácie trhového mechanizmu sú postavené podľa všetkého na nereálnych východiskách. Spomeňme argument nasýtenosti trhu v obmedzenej konkurenčnosti prostredia. Vo svete financií prevládala predstava, že finančné trhy dokážu produkovať vyššie hodnoty ako produktívna výroba. Dnes sa v plnej „nahote“ ukazuje, čo tieto trhy vyprodukovali v podobe nafúknutej bubliny megafikcie. Za ďalší veľký problém považujem tzv. marketingové zavádzanie ako systémový prvok. Akceptovali sme „klamanie“ v podobe klamlivej reklamy a ďalších marketingových praktík, ktoré nedokážeme v celom zábere ani postrehnúť, tobôž eliminovať. Za veľký problém je možné tiež považovať narastajúce sociálne pnutie spôsobované z veľkej časti nespravodlivým prerozdeľovaním zdrojov. Politický systém postavený na partokracii s odvolávaním sa na demokraciu bludný kruh uzatvára. Ak sa dnes pýtame na „radu nad zlato“ ako s čo najmenším strádaním von z krízy je podľa môjho názoru jediná možná cesta. Podotýkam, že strastiľná a v dohľadnej dobe skôr nereálna: „Prechod od špekulatívnej a často virtuálnej finančnej ekonomiky ku kontrolovanej ekonomike reálneho základu, t.j. k produktívnej, tzv. poznatkovej, postavenej na modernom know-how obnoviteľných zdrojov a primeranej sociálnej vyváženosti medzi ľuďmi“. Zdroje je potrebné presunúť do výskumu a vývoja celospoločensky prospešných vecí, konkrétne do vývoja nových energetických možností, infraštruktúrnych projektov a znalostnej ekonomiky so snahou o rovnomernejšie a spravodlivejšie rozdelenie bohatstva medzi jednotlivé subjekty ekonomiky. Vyprázdnené politické deklarovanie udržateľného ekonomického rozvoja treba

---

¹¹ Berlínske komuniké zo summitu ministrov školstva k bolonskému procesu (19. 9. 2003)

naplnit' reálnym obsahom kvality života všetkých zúčastnených podľa vyváženej zásluhovosti a solidarity. Úprimne zdôrazňujem, že to považujem za nereálne, úspechom bude akékoľvek priblíženie k tomuto ideálu. S trochou irónie si dovoľím v závere konštatovať, že éra „nenažranosti a chamtivosti“ v pseudo konkurenčnom prostredí nesprávne vyvolených a existujúcich na úkor ostatných ekonomicky produktívnych sa pomaly končí a nastupuje bolestivý ozdravný proces.

Literature:

- Samuelson, P. A. – Nordhaus, W. D.: *Ekonomía 2*. Danubiaprint, Bratislava 1992, ISBN 80-7127-031-8-83
- Hontyová, K. – Lisý, J. – Majdúchová, H.: *Základy ekonómie a ekonomiky*. Ekonóm, Bratislava 2005, ISBN 80-225-1938-3
- Lisý, J. a kol.: *Ekonomía*. Iura Edition 1998, ISBN 8089047602
- Mickelthwait, J. – Wooldridge, A.: *The Company – A Short History of a Revolutionary Idea*, Phoenix, London 2005
- Brožová, D.: *Malé dějiny ekonomického myšlení*. VŠE, Praha 2006, ISBN 8024511215
- Jelínek, J.: *Deriváty, hedžové fondy, offshorové společnosti*, Grada, Praha 2006, ISBN 80-247-1946-0
- Žák, M. a kol.: *Velká ekonomická encyklopedie*, Praha 1999
- Heywood, A.: *Politologie*. Eurolex Bohemia, Praha 2004, ISBN 80-86432-95-5
- Hayek, F.A.: *Právo, zákonodárství a svoboda, nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. Praha, Academia 1994, ISBN 8020002782
- Landes, D. S.: *Bohatství a bída národů*. Praha, Art 1998, ISSN 1801-1438
- Liška, V.: *Makroekonomie*: Praha, Professional Publishing 2004, ISBN 80-7179-255-1

Reviewer:

Dušan Stanek

Contact – email:

dusan.masar@flaw.uniba.sk